

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Katedra teorie kultury

Studijní program Obecná teorie a dějiny umění a kultury, obor Kulturologie

Teze

Interkulturní komunikace blízkých kultur ve světle česko-polského příkladu

Intercultural communication of close cultures

in the light of the Czech-Polish case

Anna Šírová-Majkrzak

Praha 2012

Školitel: PhDr. Lenka Opletalová, Ph.D.

Předmět a cíle práce

„Interkulturní komunikace je interakcí mezi lidmi, jejichž kulturní zázemí je natolik odlišné, že tato odlišnost má vliv na komunikaci.“ (Samovar, 2009, s. 12).

Cílem této práce je zasadit česko-polskou problematiku do oblasti interkulturní komunikace, která jako hraniční obor využívá poznatků jiných vědeckých disciplin a zároveň má dopad na různé oblasti lidské aktivity. Využití kulturologického přístupu k analýze komunikace mezi kulturami umožňuje získat holistický pohled na interkulturní vztahy, který dosavadní práce týkající se česko-polských vztahů postrádaly.

Literatura týkající se česko-polských kontaktů (vztahů, susedství, jakož i jednotlivých témat) je poměrně bohatá. Nicméně nejde jen o percepci jedné kultury z hlediska kultury druhé, kterou by bylo možné omezit například na výčet přeložených knih nebo distribuovaných filmů. Vztahy jsou v první řadě reprezentovány *komunikací a dialogem*.

Východiskem pro zkoumání interkulturní komunikace v česko-polském případě bylo vymezení pojmu *blízká kultura* a následně analýza typických *bariér*, na které typicky obě kultury při vzájemném kontaktu narážejí.

Blízké kultury

Jakou charakteristiku by měly mít odlišné kultury, abychom je mohli označit jako blízké? Úhlů pohledu je zřejmě více: blízkost zeměpisná, politická, jazyková, duchovně-historická, což jsou všechno spíše formální konstrukty. Opravdická blízkost je založena na znalosti kultury, schopnosti interpretace a hlavně vůli komunikovat.

Rozhodně zde neplatí jednoduché pravidlo, podle něhož by blízké kultury neměly mít potíže se vzájemnou komunikací. Mají, ale jiné, než v případě srovnávání kultur exotických a vzdálených. V kontaktech mezi blízkými kulturami narážíme na tyto potenciální problémy:

- příbuzný jazyk (výhoda i překážka zároveň),

- menší počáteční angažovanost účastníků dialogu,
- blízké, všední jevy bývají přehlíženy, brány za samozřejmé,
- vnější podobnost (vzhled, způsob života, ekonomická a politická situace) může být zavádějící,
- chybějící konflikt coby impuls ke komunikaci,
- posun od komparace k zrcadlovosti.

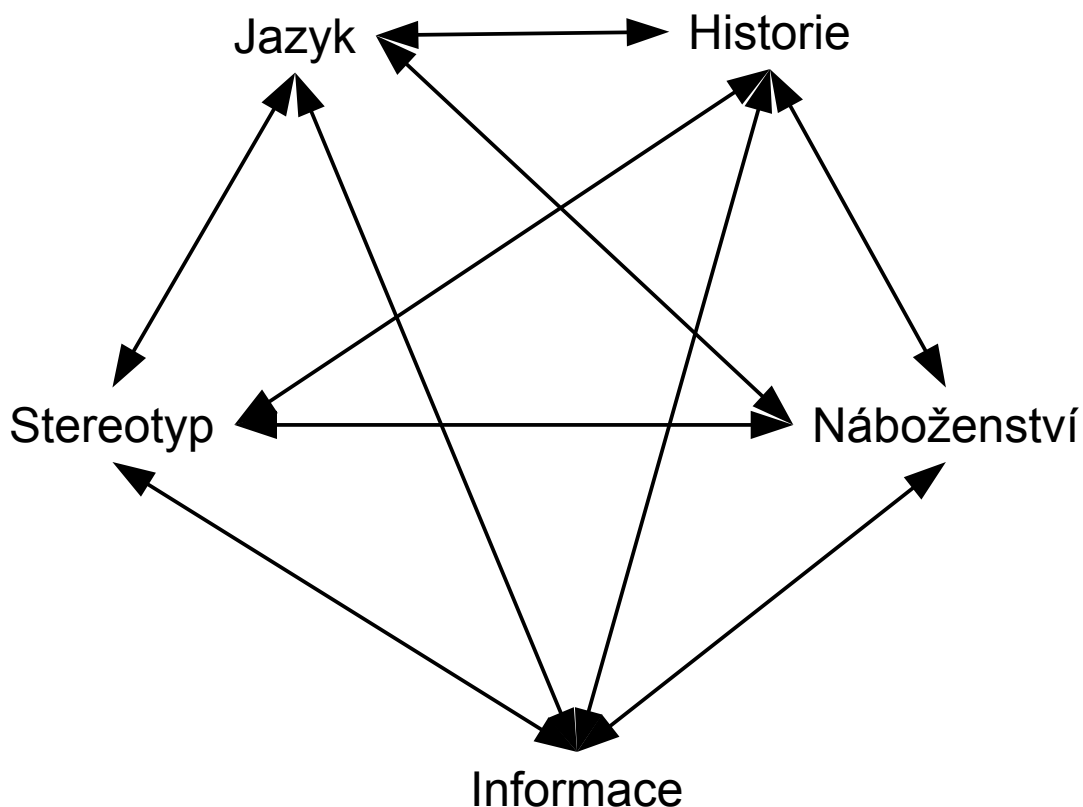
Zkoumání kontaktů mezi blízkými kulturami vyžaduje zaměření na detaily a nuance, zvláště když význam určitých jevů není úplně odlišný, pouze trochu posunutý. V žádném případě by se nemělo zapomínat na to, že interkulturní kontakty blízkých kultur rovněž vyžadují *interkulturní kompetence*, neboť suma zanedbaných drobností může vést k vzájemnému nepochopení nebo i ke ztroskotání komunikace.

Interkulturní kompetence jsou souhrnem znalostí, schopností a nadání, které mají pozitivní vliv na dobrou, úspěšnou interkulturní komunikaci jakýchkoliv kultur bez ohledu na jejich blízkost či vzdálenost. Patří k nim:

1. empatie, otevřenost, tolerance, sebedisciplína;
2. znalost cizích jazyků, kulturního zázemí (samotná znalost jazyka ovšem není totožná s interkulturní kompetencí);
3. vědomí synergií, polycentrismus, schopnost odstupu od vlastní role;
4. sebezpoznání, bez kterého není možné vyjít druhému naproti;
5. schopnost pojmenování komunikačních problémů;
6. schopnost a vůle vzdělávání se v tématické interkulturní komunikace;
7. schopnost akulturace při delším pobytu v cizí kultuře.

Bariéry interkulturní komunikace

Vymezení bariér interkulturní komunikace v česko-polském případě nikoliv jako jednotlivých, osamocených jevů, které od sebe lze oddělit, ale jako úzce provázaných překážek, které se navzájem podmiňují má zásadní význam. Jejich vztah představuje *síťová teorie bariér*.

Zmíněná síť je tvořena vazbami mezi následujícími bariérami.

1. Podobně znějící *jazyk*, zavádějící zvláště na lexikální úrovni.
2. Vždy přítomné národní *stereotypy*.
3. Nedostatek kvalitních *informací* v médiích.
4. Odlišný význam a pozice *náboženství*.
5. Nepochopení odlišného pohledu na *historii*, byť často podobnou.

Provázanost spočívá ve vzájemném podmiňování se: například jazykově vyjádřený stereotyp má základy v historickém povědomí a podporují ho mediální informace. Dějiny nelze oddělit od náboženských konotací, které se zase vztahují k jazyku a podobně.

Stává se, že dobrý záměr, například snaha o zaplnění mezery v historickém povědomí, sice narušuje jednu z vazeb v síti nepochopení, ale současně posiluje jinou její část, kupříkladu zmíněné stereotypy. A tak se síť nepochopení místo řídnutí a rozplétání stává hustší a pevnější.

Bez povědomí o těchto vazbách lze velmi snadno uvíznout a zjistit, že bariéry spíše připomínají bludné kameny a celá záležitost dělá dojem pasti, ze které se přes nejlepší vůli nelze uvolnit.

Jazyk vzbuzuje nejrychlejší asociaci česko-polské blízkosti, současně je ale v mnoha případech zavádějící. *Směšnost* jazyka, kterou vzájemně obě strany pociťují, vrhá temný stín na celou kulturu a proto je nebezpečná. Ke směšné kultuře se nelze chovat vážně a proto je těžké odhalit její opravdovou hodnotu. Ztrácí se tak část kulturní diverzity. Neuvědomění si dosahu této bariéry je zdrojem mnoha problémů a nepochopení, nejen v běžném životě, ale i při oficiálních mediálních a politických událostech.

Stereotypy jsou utvářené informacemi, které v době dnešní informační záplavy často zahrnují druh sdělení, pro něž se nejvíce hodí pojem zapůjčený z estetiky, totiž *kýč*.

Protože česko-polská problematika patří k poměrně úzkým, specializovaným tématům, která nejsou významně zastoupena ve vzdělávání, jsou to právě *média*, jež vyplňují tuto informační mezeru. Bohužel tak činí stylem, který je pro dnešní sdělovací prostředky typický, nese se v duchu senzace a bulváru.

Náboženské přesvědčení je bezpochyby citlivou oblastí, ve které lze zvláště dobře tento senzační a bulvární přístup aplikovat. Zároveň je náboženská problematika nedílnou součástí stereotypů. Ze srovnání situace v obou státech vyplývá, že česká katolická církev je více otevřená a lépe připravená na výzvy křesťanství třetího tisíciletí, než církev v Polsku. Obě kultury jsou hluboce zakotveny v evropské tradici, jež se opírá o tři hlavní pilíře, kterými jsou řecká filozofie a věda, římský právní řád a judeo-křesťanská tradice s jejím morálním posláním. Česká a polská kultura přikládá větší význam jednomu ze jmenovaných tří pilířů, viz srovnání v následující tabulce.

kultura	polská	česká
pilíř	křesťanství	řecká filozofie a věda
hodnota	svoboda	pravda
heslo	„(ve jménu Boha) za naši a vaši svobodu“	„pravda (Boží) vítězí“
poloha	krajnost (ano – ne)	střed
přístup	emoce	rozum
epocha	romantismus	národní obrození

Polská kultura, zakořeněná v křesťanské tradici, považuje svobodu za primární hodnotu, čehož dokladem je heslo „za naši a vaši svobodu“. S tímto názorem souvisí i boj o nezávislost různých národů, jehož se Poláci v historii aktivně účastnili. Jedná se o emotivní postoj odrážející biblickou výzvu „Vaše slovo buď ano, ano – ne, ne; co je nad to, je ze zlého“ (Bible, Mt 5:37), který vede ke krajnostem, k černobílému vidění světa. Boj za svobodu a silné emoce našly odraz v romantismu, myšlenkovém směru, jenž je klíčový pro pochopení „polské duše“.

V české kultuře je považována za klíčovou hodnotu pravda, viz původně husitské heslo „pravda vítězí“. Rčení, že „pravda je někde uprostřed“, je užíváno v širokém kontextu každodenního života. Střed je chápán pozitivně, jako souhrn různorodých kvalit, výraz harmonie, druh syntézy nejlepších prvků. Racionální přístup, reflektování reálných podmínek a historických okolností odehrál roli během národního obrození a vedl k emancipaci českého národa.

Tyto myšlenkové postoje nejsou protikladné a neslučitelné. Z širší perspektivy se doplňují, v jejich dialogu spočívá specifikum evropské kultury.

Česko-polská *historie* se nenesla ve stínu zásadních konfliktů a střetů, velice často jsme byli objekty stejných historických událostí. Přesvědčení, že

stejná zkušenost vyvolává stejnou reakci je omylem jak na úrovni psychologie jednotky, tak i větších lidských seskupení. Je zajímavé pozorovat, jak si tuto jinakost přístupu nemůžou Češi a Poláci vzájemně odpustit a jak se stále znovu propadají do osidel zrcadlovosti.

Nové platformy dialogu

Rok 1989 nebyl z hlediska česko-polských vztahů zlomový ve smyslu náhlé změny. Nejenže nenastoupila exploze zájmu, jak by se dalo očekávat v konečně svobodných podmínkách, ale dokonce bylo možné pozorovat určitý pokles intenzity těchto kontaktů.

Mnohem větším politickým i kulturním přelomem, i když to možná na první pohled nemusí být patrné, bylo zapojení České a Polské republiky do mezinárodních struktur: vstup do Severoatlantické aliance (NATO) v roce 1999 a zvláště pak vstup do Evropské unie roku 2004.

Společné fungování v *nadnárodních institucích* je jednou z nových platform pro vzájemný dialog. Je příležitostí povznést česko-polskou interkulturní komunikaci na jinou úroveň, osvobodit se od bludných kamenů nepochopení. Evropský prostor je neutrálním teritoriem umožňujícím budovat nové vztahy bez zátěže minulosti, prostorem pro hledání opravdových zájmů a společných cílů, které vykračují ze stínu dříve deklarovaného bezobsažného přátelství či bratrství.

Další platformou pro dialog je možnost volby třetího *jazyka*. Jeho neutralita je garantem, že půjde opravdu jen o nástroj, prostřednictvím kterého se lze dorozumět na určité téma. Nikoliv o překážku, která se kvůli své zdánlivé směšnosti při současné nesrozumitelnosti ihned stane komunikační bariérou znemožňující seriózní kontakt.

Ideálním řešením pro interkulturní komunikaci kultur, které užívají příbuzné jazyky, ovšem zůstává mateřský jazyk plus pasivní znalost druhého jazyka. Díky zmíněné kombinaci je možné dokonale se vyjadřovat a současně bez problémů rozumět druhé straně. Navíc pasivní znalost cizího jazyka se přirozeně může (ale nutně nemusí) změnit ve znalost aktivní.

Obdobně, jako je tomu u nadnárodních institucí, rovněž tak i *Internet* plní funkci neutrálního teritoria, na kterém se lze setkat a navázat komunikaci, ať již prostřednictvím mateřského jazyka a pasivní znalosti jazyka cizího, anebo užitím jazyka třetího.

Současná podoba nejrozšířenější služby Internetu, World Wide Webu, umožňuje oboustrannou komunikaci. Uživatelé nejsou pasivními odběrateli obsahu, ale mohou se aktivně podílet na jeho tvorbě. Internet tak vytváří nový, zprostředkovaný sociální prostor, ve kterém se formují sociální vztahy. V souvislosti s diskutovanou problematikou interkulturní komunikace blízkých kultur získává tento jev na zajímavosti.

Závěry práce

Zakotvení česko-polské otázky v interkulturní komunikaci se ukázalo jako opodstatněné a přínosné. Uvedlo problematiku do nového kontextu, který vykračuje mimo klasické vědní disciplíny (historie, jazykověda, literární věda), jež se jí doposud zabývaly. Holistický pohled na obě kultury dovoluje tvrdit, že jsou natolik odlišné, že neznalost jejich kulturního zázemí je překážkou ve vzájemném pochopení.

K vysvětlení specifické situace překážek, na jaké naráží komunikace mezi blízkými kulturami, napomohla síťová teorie bariér, která poukazuje na jejich vzájemnou provázanost.

Zjistili jsme, že došlo ke vzniku nových platforem dialogu, které dávají potenciální možnost překročit zmíněnou síť nepochopení. Patří k nim zlepšující se jazykové znalosti, existence nadnárodních institucí a celosvětová komunikační infrastruktura Internet. Věříme, že tyto nové prostory setkávání se přičiní k budování opravdového dialogu a vzájemného pochopení české a polské kultury. Zároveň je ale třeba zachovat si kritický pohled a hodnocení. Evropské struktury jsou pouhou institucí a Internet jen nástrojem, který musí být naplněn hodnotným obsahem a vyjádřen jazykem, jenž bude srozumitelný pro všechny účastníky dialogu.

Autorka práce měla možnost během své několikaleté profesionální praxe analyzovat akademickou, podnikatelskou, správní i politickou sféru z hlediska

interkulturní komunikace. Účastníci mezinárodních setkání, poté, co vedli dialog se zahraničními partnery, vyjadřovali pocit, že *cosi* v kontaktu s českým resp. polským protějškem zadržává, chybí. Určení příčiny tohoto opakovaného, všeobecně pociťovaného problému, jenž vědci, politici, vysocí státní úředníci nebyli schopni pojmenovat, byl prvním impulsem ke vzniku této práce.

Prvotní zaměření na praktickou aplikaci interkulturní komunikace postupně získalo teoretický rámec, bylo doplněno sekundární analýzou pramenů, statistickými údaji a výzkumy veřejného mínění prováděnými profesionálními agenturami (CBOS, Instytut Spraw Publicznych). Práce s historickými prameny doplňovaly informace získané studiem médií (tisku, rozhlasu, Internetu).

Výběr z použité literatury

Balowski, M. (2009). *Vzájemné působení polštiny a češtiny*. In: *Razem czy osobno – przenikanie kultur polsko-czeskich na kresach południowych*. Racibórz: Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna im. Ryszarda Kincla.

Bobáková, H.-L. (2004). *Interkulturní komunikace, její význam, vývoj a další perspektivy*. Karviná: Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné.

Bolten, J. (2006). *Interkulturowa kompetencja*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Delanty G. (1995). *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*. London: Palgrave Macmillan.

Eco, U. (2001). *Hledání dokonalého jazyka v evropské kultuře*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny.

Furdal, A. (2000). *Polska oda do radości: język i kultura narodowa we wspólnej Europie*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Gašior, G. (2008). *Zaolží – polsko-český spor o Těšínské Slezsko 1918-2008*. Warszawa: Ośrodek KARTA.

Gellner, E. (1993). *Národy a nacionalismus*. Praha: Hřibál.

Gierszewski, Z. (2000). *Kultura, moralność, względność. Doktryna relatywizmu kulturowego M. J. Herskovitsa*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

- Gowin, J. (1995). *Kościół po komunizmie*. Kraków: Znak.
- Hall, E. T. (1973). *The Silent Language*. New York: Anchor Books.
- Hall, E. T. (2005). *Ukryty wymiar* (4. wydání). Warszawa: Muza SA.
- Hannerz, U. (2006). *Powiązania transnarodowe. Kultura, ludzie, miejsca*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Hofstede, G., & Hofstede, G. J. (2007). *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Holý, L. (2001). *Malý český člověk a skvělý český národ*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Huntington, S. P. (2001). *Střet civilizací*. Praha: Rybka Publishers.
- Janebová, E., & kol. (2010). *Interkulturní komunikace ve škole*. Praha: Fortuna.
- Jiráček, J., & Köpplová, B. (2003). *Média a společnost*. Praha: Portál.
- Kłoskowska, A. (Ed.). (1991). *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*. Wrocław: Wiedza o Kulturze.
- Kroh, A. (1995). The Pole and the Czech: two brothers. In: T. Walas (Ed.), *Stereotypes and Nations* (s. 45-48). Kraków: International Cultural Centre.
- Kroh, A. (2002). *O Szwejku i o nas*. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Kulka, T. (2000). *Umění a kýtč*. Praha: Torst.
- Lotko, E. (1992). *Zrádná slova v polštině a češtině*. Olomouc: Votobia.
- Lotko, E. (2004). *Kapitoly ze současné rétoriky*. Olomouc: Palackého Univerzita.
- Macura, V. (1995). *Znamení rodu*. Jinočany: H & H.
- Mikułowski Pomorski, J. (2006). *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*. Kraków: Universitas.
- Morelli, A. (2005). *Contacts de cultures*. Bruxelles: Université Libre de Bruxelles.
- Nový, I., & Schroll-Machl, S., & kol. (1999). *Interkulturní komunikace v řízení a podnikání*. Praha: Management Press.
- Orłoś, T. Z. (1993). *Tysiąc lat czesko-polskich związków językowych*. Kraków: Universitas.
- Poslední, P. (2002). *Krok ze stínu*. Hradec Králové: Nakladatelství Gaudeamus při UHK.

- Průcha, J. (2010). *Interkulturní komunikace*. Praha: Grada Publishing a.s.
- Reynolds S., & Valentine D. (2009). *Komunikacja międzykulturowa*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Samovar, L. A., & Porter, R. E., & McDaniel, E. R. (2009). *Communication Between Cultures*. Boston: Wadsworth/Cengage Learning.
- Soukup, V. (2004). *Dějiny antropologie*. Praha: Karolinum.
- Snyder, T. (1999). Aksamitna obojętność. *Gazeta środkowoeuropejska*, 28. 10. 1999, s. 17-19.
- Surosz, M. (2010). *Pepiki. Dramatyczne stulecie Czechów*. Warszawa: W.A.B.
- Szałek, M., & Nečas, J. (1993). *Czesko-polska homonimia*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Szczepaniak, M. (2000). Kryzys komunikacji międzykulturowej w Europie Środkowej lat dziewięćdziesiątych w świetle przykładów literatury pięknej. In: *Przegląd zachodni*, 2000 (s. 29-32). Poznań: Instytut Zachodni.
- Szczygieł, M. (2007). *Gottland*. Praha: Dokořán.
- Todorov, T. (1996). *Dobyti Ameriky: problém druhého*. Praha: Mladá fronta.
- Walas, T. (Ed.). (1995). *Stereotypes and Nations*. Kraków: International Cultural Centre.
- Wandycz, P. S. (1998). *Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Cesta svobody*. Praha: Academia